

DE GROTE INDONESIË TENTOONSTELLING

DE NIEUWE KERK
AMSTERDAM

T/M
1 APR
2024

DE GROTE INDONESIAË TENTOONSTELLING

PERSBERICHT - OKTOBER 2023

Onbekende fotograaf, Studioportret van Pakoe Boewono X, Susuhunan van Solo, en resident Willem de Vogel, Surakarta, ca. 1897. Collectie Wereldmuseum, Amsterdam.

DE NIEUWE KERK PRESENTEERT LANGVERWACHTE INDONESIË- TENTOONSTELLING

De Nieuwe Kerk opent op zaterdag 21 oktober *De Grote Indonesië-tentoonstelling*. Alhoewel in ons land al veel vaker tentoonstellingen over Indonesië zijn geweest, belooft deze tentoonstelling speciaal te worden. Eerdere tentoonstellingen gingen vaak over specifieke periodes of kunsthistorische thema's uit de lange geschiedenis van het grootste eilandenrijk ter wereld. Deze tentoonstelling in De Nieuwe Kerk aan de Dam kiest nadrukkelijk voor het grotere verhaal. Met de blik van nu. Een verhaal dat nog altijd te weinig aandacht krijgt in de Nederlandse schoolboeken.

De tentoonstelling geeft een beeld van de lange en veelbewogen geschiedenis, de rijke culturen van het land en de bewoners door de eeuwen heen. Van de hoogtijdagen van het legendarische Majapahit-rijk, de koloniale overheersing tegenover de Indonesische onafhankelijkheid en de Tweede Wereldoorlog tot de revolutie en het uitroepen van de republiek door Sukarno, het tijdperk Suharto en het huidige Indonesië met al haar beloftes en uitdagingen. De tentoonstelling is een ode aan de grote culturele diversiteit die de archipel al eeuwen kenmerkt. Samengesteld als een meerstemmige biografie met aandacht voor bekende en onbekende facetten, uiteenlopende perspectieven en traumatische ervaringen. De Nieuwe Kerk maakt de tentoonstelling voor een breed publiek dat nieuwsgierig is en meer wil weten.

Aan de hand van honderden objecten en talloze verhalen wordt de geschiedenis in beeld gebracht. Met persoonlijke toelichting in audio en tekst door vertegenwoordigers uit diverse gemeenschappen in Indonesië en Nederland. De tentoonstelling is ook een plek voor nieuwe verhalen en verzwegen geschiedenissen. We delen een verleden, maar hetzelfde verleden verdeelt ons ook. De tentoonstelling is daarmee de weerslag van een dialoog die nog lang niet is afgesloten.

Voor deze omvangrijke tentoonstelling werkt De Nieuwe Kerk samen met een grote groep historici, kunstenaars, studenten, musea, ooggetuigen en ervaringsdeskundigen in Indonesië en Nederland. *De Grote Indonesië-tentoonstelling* is een half jaar lang te zien, tot en met maandag 1 april 2024.

Musea, archieven en hedendaagse kunstenaars

Ruim 300 objecten worden getoond. Van eeuwenoude archeologische vondsten, sculpturen, historische documenten en toegepaste kunst tot wajangpoppen, textiel, sieraden, mode, maar ook schilderkunst, fotografie en films. Ze zijn afkomstig uit tientallen musea en privécollecties. Uit Nederland komen collectiestukken uit het Wereldmuseum, Nationaal Archief, Rijksmuseum, NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies en andere collecties. Uit Indonesië komt een omvangrijke hedendaagse kunstcollectie die als een rode draad door de tentoonstelling loopt. Het zijn Indonesische kunstenaars die met hun werk reflecteren op tal van actuele thema's als gender, geweld, religie, politiek en klimaatverandering. Te zien zijn

straks werken van Alfiah Rahdini (1990, Bandung), Citra Sasmita (1990, Bali), Eko Nugroho (1977, Yogyakarta), FX Harsono (1949, Jakarta), Heri Dono (1960, Jakarta), Timoteus Anggawan Kusno (1989, Yogyakarta) en vele anderen.

Opzet en thema's

De tentoonstelling start met een mini-college over het land. Daarna betreden bezoekers de kleurrijke en veelzijdige wereld van *Nusantara*, de eeuwenoude benaming van het gebied dat nu bekendstaat als Indonesië. De overweldigende natuur en biodiversiteit staan centraal, inclusief de uitdagingen die hierbij horen. Het derde thema gaat over handel, wereldreligies en legendarische dynastieën. Gevolgd door een hoofdstuk over de belangrijke voorouderverering, met de traditionele dodenrituelen, binnen verschillende gemeenschappen als de Molukse en Papoease. Daarna maken bezoekers een sprong in de tijd: na de dramatische gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog en de omwentelingen van de Revolusi staan ze oog-in-oog met de jonge *Republik Indonesia*. De overweldigende vormgeving op deze plek verbeeldt een roerige tijd in de strijd om vrijheid. Een volgend thema gaat dieper in op het verzet tegen de Nederlandse overheersing die veel verder teruggaat dan de bekende revolutietijd. Hier wordt verteld over de vele verzetsstrijders en de impact van het opkomende nationalisme. Daarna staat de gedeelde geschiedenis tussen Indonesië en Nederland centraal. Beginnend in de 16de eeuw als de eerste Nederlanders onder de vlag van de Verenigde Oost-Indische Compagnie afreizen naar de archipel, naar de 19de eeuw waarin de Nederlanders talloze oorlogen voeren om het gezag met grof geweld verder uit te breiden. Dat tijdens het Nederlandse koloniale bewind honderdduizenden mensen tot slaaf werden gemaakt, is lang niet bij iedereen bekend.

In het slotthema van de tentoonstelling staat het huidige Indonesië centraal en komen de jongere generaties aan het woord. Zij spreken hun wensen uit voor de toekomst van het land, omringd door hedendaagse kunstenaars die met hun werk reflecteren, bekritisieren, maar ook perspectief bieden.

Slavernij in de Oost

Weinig mensen beseffen dat het Nederlandse slavernijverleden niet alleen de trans-Atlantische slavenhandel en slavernij betrof. In het voormalige Nederlands-Indië werden honderdduizenden tot slaafgemaakt, verhandeld en in slavernij gehouden. Het Nederlandse geschiedenisonderwijs over het slavernijverleden beperkt zich echter over het algemeen tot de West. Het feit dat de slavernij in de Oost (nog) geen plek heeft in het collectieve geheugen vormt de aanleiding voor De Nieuwe Kerk om een speciale rondleiding in samenwerking met schrijver Reggie Baay te ontwikkelen. De rondleiding *Slavernijverleden in de Oost* is niet alleen te boeken voor het vo en mbo, maar voor alle bezoekers.

Samenwerkingen

De Nieuwe Kerk werkt samen met verschillende gemeenschappen in Indonesië en Nederland. Met vele historici, studenten, kunstenaars, museumexperts, archivariissen, verzamelaars, schrijvers, ervaringsdeskundigen en ooggetuigen in binnen- en buitenland. Alleen door de uitwisseling van kennis en verhalen kan deze tentoonstelling in

co-creatie tot stand komen. Dankzij de samenwerking met Museum Sophiahof in Den Haag komen ooggetuigen en familieleden met diverse Indonesische achtergronden aan het woord. Zij vertellen onder meer over de Japanse bezetting.

Ook wordt er een uitgebreide programmering bij de tentoonstelling ontwikkeld. Zo worden er verschillende speciale avonden georganiseerd waarin bekende schrijvers als Reggie Baay, Thom Hoffman, Dido Michielsen en vele anderen verhalen over Indonesië vertellen.

De Grote Indonesië-tentoonstelling is te zien vanaf zaterdag 21 oktober 2023 tot en met maandag 1 april 2024 in De Nieuwe Kerk Amsterdam.

Noot voor redactie, niet voor publicatie

Beeldmateriaal is op aanvraag beschikbaar via pressoffice@nieuwekerkerk.nl. De beelden zijn uitsluitend rechtenvrij te gebruiken in publicaties over *De Grote Indonesië-tentoonstelling*.

Uitnodiging persopening

Donderdag 19 oktober om 10 uur in De Nieuwe Kerk Amsterdam. Aanmelden kan via pressoffice@nieuwekerkerk.nl.

HEDEENDAAGSE KUNST IN INDONESIË-TENTOONSTELLING

Kunstenaars uit Indonesië zetten actuele thema's op de kaart in De Nieuwe Kerk

Voor *De Grote Indonesië-tentoonstelling* werkt De Nieuwe Kerk samen met meer dan tien hedendaagse kunstenaars uit Indonesië. Het zijn kunstenaars die met hun werk reflecteren op thema's als gender, geweld, protest, kolonialisme en klimaatverandering. Speciaal voor de tentoonstelling worden enkele topstukken door De Nieuwe Kerk naar Nederland gehaald. Tezamen staan ze voor de artistieke dialoog zoals deze vandaag de dag in Indonesië plaatsvindt. De hedendaagse kunstcollectie loopt als een rode draad door de tentoonstelling. Te zien zijn werken van Alfiah Rahdini (1990, Bandung), Ari Bayuaji (1975, Bali), Citra Sasmita (1990, Bali), Eko Nugroho (1977, Yogyakarta), FX Harsono (1949, Jakarta), Heri Dono (1960, Jakarta), Mangmoel (1984, Bandung), Mella Jaarsma (1960 Emmeloord/ Yogyakarta), Nadiah Bamadhaj (1968, Yogyakarta), Octora (1982, Bandung) en Timoteus Anggawan Kusno (1989, Yogyakarta).

De stem van de hedendaagse kunst kent in december een eigen opening. De tentoonstelling krijgt dan een extra dimensie door de installatie van bijna tien nieuwe hedendaagse kunstwerken die op dit moment onderweg zijn naar Nederland. Deze worden toegevoegd aan de hedendaagse collectie die al vanaf de opening op zaterdag 21 oktober te zien is. Te midden van eeuwenoude archeologische vondsten, sculpturen, historische documenten, wajangpoppen, schilderkunst en fotografie reflecteren de kunstenaars ieder voor zich op actuele thema's uit de geschiedenis en culturen van Indonesië.

Collectie

Een bijzondere positie neemt Mella Jaarsma in. Deze Nederlandse vrouw woont en werkt als kunstenaar in Yogyakarta. Jaarsma laat via haar werk de stem horen van een andere kunstenaar, die van de Papoease Agus Ongge. Hij vertelt over de geschiedenis van de beeldende kunst in Papoea en hoe deze zich verhoudt tot het kolonialisme, de komst van missionarissen en het beleid onder verschillende Indonesische presidenten. Twee andere kunstenaars reflecteren op het tijdperk Suharto. FX Harsono verbeeldt op krachtige wijze het verlies, de herinnering en de voortdurende strijd voor het behoud van de eigen Chinese identiteit gedurende het regime. Kunstenaar Octora verwijst met zijn werk naar de betekenis van bescherming middels transparante uniformen die van ijzergaas en messing zijn gemaakt. Ze staan symbool voor het gebruik (en misbruik) van geweld in naam van de bescherming van het volk. Kunstenaars Mangmoel en Ari Bayuaji kaarten met hun werk actuele kwesties aan die met klimaatverandering te maken hebben. Beiden werken met gerecyclede materialen. Van Alfiah Rahdini zijn straks twee objecten te zien. Rahdini gaat middels kunst de dialoog aan over de positie van de moslimvrouw in het huidige Indonesië. Kunstenaars als Heri Dono en Timoteus Anggawan Kusno reflecteren op geheel eigen wijze op de koloniale bezetting en de effecten van het kolonialisme. Citra Sasmita ontrafelt in haar werk mythes en misvattingen binnen de Balinese cultuur waarbij de positie van de vrouw een belang-

rijke rol speelt. Van Eko Nugroho komt er een serie hedendaagse wajangpoppen die refereert aan het potentiële geweld dat schuilgaat achter de mens. Het videokunstwerk van Nadiah Bamadhaj gaat over nationalisme, angst en de bewustwording van vrouwenemancipatie in Indonesië.

De *Grote Indonesië-tentoonstelling* is te zien vanaf zaterdag 21 oktober 2023 tot en met maandag 1 april 2024 in De Nieuwe Kerk Amsterdam.

DE GROTE INDONESIË TENTOONSTELLING

ACHTERGRONDVERHAAL

STATUSQUO LIJN
M 22

Indonesische (TNI) en Nederlandse militair nabij Mojokerto status-quo lijn, 1948.
Fotocollectie Dienst voor Legercontacten Indonesië/Scheidema via Nationaal Archief.

ACHTERGRONDVERHAAL DE GROTE INDONESIË- TENTOONSTELLING

Met de blik van nu vertelt de tentoonstelling over de lange en meeslepende geschiedenis van het grootste eilandenrijk ter wereld met zijn vele bewoners en rijke culturen. Aan de hand van 9 thema's maakt de bezoeker een reis door de tijd en het land. Samengesteld als een meerstemmige biografie met aandacht voor uiteenlopende perspectieven, verzwegen geschiedenissen en traumatische ervaringen. Deze tekst geeft per thema een samenvatting van wat er straks te zien en te horen is.

NUSANTARA

De tentoonstelling start met een mini-college over het land. Daarna betreden bezoekers de wondere wereld van Nusantara, de eeuwenoude benaming van het gebied dat nu bekendstaat als Indonesië. Hier gaat de aandacht uit naar de overweldigende natuur en spectaculaire biodiversiteit. De fauna telt zo'n 1600 vogelsoorten en 500 verschillende soorten zoogdieren, waarvan vele zeldzaam of zelfs uniek.

Verschillende bruiklenen van Naturalis worden hier getoond, waaronder een schilderij van de Rafflesia Arnoldii bloem. Een van de nationale bloemen van Indonesië. Met een diameter van een meter en een gewicht van tien kilo is het de grootste bloem op aarde. Ook is er werk van de hedendaagse kunstenaar Mangmoel (1984) te zien, *LUNA 9* (2023). Een uitbundige fantasiewereld vol bontgekleurde planten en koralen, gemaakt van gerecycled materiaal. Mangmoel wil mensen inspireren om meer respect voor de natuur en voor elkaar te hebben. De tentoonstelling besteedt hier ook aandacht aan de grote uitdagingen op het gebied van natuur en milieu, zoals vervuiling, ontbossing, intensieve landbouw en de palmolie winning.

Mangmoel, *LUNA 9*. Garen, kabeldraad, dacron, plastic net, 206×50×44 cm. Met dank aan Mogus Studio.

Plannen voor een nieuwe hoofdstad

Jakarta, de hoofdstad van Indonesië, is met 10 miljoen inwoners zeer dichtbevolkt en vervuild. Bovendien dreigt de stad door bodemdaling en de stijgende zeespiegel onder water te lopen. Een nieuwe hoofdstad - Nusantara - moet Jakarta gaan ontlasten en uitgroeien tot een bruisend centrum van economische activiteit en innovatie met de modernste architectuur. Toch zijn er ook zorgen bij dit grote project, want Nusantara wordt midden in de natuur gebouwd, aan de kust van Kalimantan.

Kunstenaar onbekend,
Varkensmasker, 1880-1900.
Hout, porselein, 40×13,5 cm.
Collectie Wereldmuseum, Leiden.

Goddelijke natuur

Verschillende natuurverschijnselen, maar ook voorwerpen, hebben in de traditionele levensvisies van Indonesië een ziel. Goden vertegenwoordigen natuurkrachten en nemen bijvoorbeeld de vorm aan van een mens of dier. Zo wordt de tijger beschouwd als een verschijning van een belangrijke voorouder en zijn er ceremonies waarin offers worden gebracht aan een vulkaan. Ook rijst heeft een speciale betekenis als geschenk van de goden of de voorouders. In de tentoonstelling wordt een 'varkensmasker' (1880-1900) getoond uit de collectie van het Wereldmuseum. Bij de Kayan in Kalimantan werd dit masker gedragen tijdens rituele dansen om een goede rijst oogst te bevorderen.

Het thema 'Nusantara' komt tot stand met bijdragen van onder meer: schrijver en kunstenaar Marion Bloem en Jet Bakels, antropoloog en schrijver.

OUDE RIJKEN

Al eeuwenlang is Indonesië een kruispunt van handelswegen en culturen. Al zeker vanaf 200 v.g.j. (voor gangbare jaartelling) bereiken goederen de archipel uit onder meer Vietnam, China en India. Via de handel komen ook nieuwe ideeën en religies naar het gebied, zoals het boeddhisme, het hindoeïsme en later de islam. Tegenwoordig is de meerderheid van de bevolking moslim.

Archeologische vondsten en overgeleverde verhalen geven een beeld van de oude rijken in Indonesië. Een van de oudste koninkrijken is het hindoeïstische Kutai Martadipura (4de eeuw) op Oost-Kalimantan. In de 7de eeuw wordt het koninkrijk Srivijaya op Zuid-Sumatra een belangrijk boeddhistisch leercentrum. De hindoe-boeddhistische rijken als Mataram (8ste/10de eeuw), Singosari (13de eeuw) en Majapahit (ca. 1293-ca.1500) spreken in het huidige Indonesië nog altijd tot de verbeelding. Unieke objecten uit deze legendarische rijken getuigen van echt vakmanschap. Te zien zijn onder meer een gouden hoofddeksel (eerste helft 10de eeuw) met spiraalvormige krullen en een bijzonder beeld van Boeddha

Kunstenaar onbekend, Ritueel
hoofddeksel, 1ste helft 10de eeuw.
Goud, 15,5×14,4 cm. Collectie
Wereldmuseum, Leiden.

(700–900), afgebeeld als vorst op een troon die rijkelijk versierd is met koninklijke symbolen als leeuwen en olifanten.

Oud goud

Dankzij goudvondsten op Sumatra, Kalimantan en de Filipijnen weet de Javaanse elite al vroeg aan goud te komen, maar alleen prestigieuze mensen zoals vorsten en priesters mogen het dragen. Goudsmeden maken er sieraden en luxe of ceremoniële voorwerpen van. In de tentoonstelling worden verschillende gouden voorwerpen getoond waaronder een sieraad (1350–1400) uit de Majapahit-periode met een monsterkop. Dergelijke koppen bieden bescherming tegen het kwaad.

Hindoeïsme

Tegenwoordig is Bali het enige eiland in Indonesië waar het hindoeïsme de belangrijkste godsdienst is. Naast de drie grote hindoeëgoden (Brahma, Vishnu, Shiva) vereren Balinezen voorouders en inheemse goden. De goden leven in de bovenwereld, demonen in de onderwereld. Om het evenwicht in de kosmos en de balans tussen goed en kwaad te bewaren, brengen Balinezen offers. Balinese kunst bevat vaak afbeeldingen van goden en dieren uit klassieke hindoeïstische heldendichten. Verschillende objecten illustreren het hindoeïsme in Indonesië. Zo is er een rijkversierde draagstoel (1800–1900) uit Bali te zien. Hierin worden godenbeelden naar zee gedragen voor rituele reiniging.

Islam

Vanaf einde 13de eeuw brengen handelaren en geleerden de islam naar Indonesië. Het geloof verspreidt zich in grote delen van de archipel en door de eeuwen heen mengen tradities, bijvoorbeeld met die van het herdenken van voorouders. Ceremonies raken verweven met de mystieke islam (het soefisme) waarbij personen en voorwerpen bovennatuurlijke krachten bezitten. Getoond wordt een kleurrijke jas (1855–1877) van de sultans van Yogyakarta. Bijzonder omdat het een kopie is van de heilige jas die door de profeet Mohammed werd geschonken en daarom werden er magische krachten aan toegedicht. De goddelijke herkomst van de jas gaf het gezag van de sultans extra gewicht.

Borobudur

In de 8ste eeuw verrijst op Java een indrukwekkend bedevaartsoord met ruim 500 levensgrote zittende Boeddhabeelden: de Borobudur. Pelgrims uit grote delen van Azië trekken ernaartoe en zien op de reliëfs taferelen uit het leven van Boeddha. Begin 20ste eeuw wordt het complex gerestaureerd. Door de eeuwen heen is de stoepa, overwoekerd door de jungle, ernstig verzakt en bedolven onder een laag vulkanisch as. Slechts 30% van de Boeddhabeelden was gaaf, 62% geschonden (veel zonder hoofd) en de rest verdwenen. Zo roofden koloniale verzamelaars de Boeddha's omdat ze gewild waren als 'borstbeeld'. In de tentoonstelling zijn 8 antieke Boeddha's, in stijl van de Borobudur, te zien. Afkomstig uit de collectie van het Wereldmuseum.

Wajang

Wajang kent veel tradities en beeldt allerlei verhalen uit, variërend van oude Indiase heldendichten en legendarische koningen tot islamitische vertellingen en zelfs recente politieke ontwikkelingen. Het wajangspel is een eeuwenoude theatervorm en gaat altijd over de strijd tussen goed en kwaad. Het evenwicht wordt verstoord en aan het eind van de

Kunstenaar onbekend, *Dansmasker, wayang topeng voorstellend Dewi Candra Kirana, 1800 - 1900. Hout. Collectie Wereldmuseum, Leiden.*

voorstelling is de balans hersteld. Een complete wayang-kulitset bestaat uit honderden poppen. In de tentoonstelling is een prachtige wayang-collectie te zien, met zowel antieke als hedendaagse poppen. Ook wordt er een bijzonder 'dansmasker' uit 1800-1900 getoond. Dit masker hoort bij de rol van prinses Kediri. Zij is de vrouw van prins Panji, held uit de Panji-legende. Zij wordt vereerd als een manifestatie van Dewi Sri, de godin van de rijst.

Het thema 'Oude Rijken' komt tot stand met bijdragen van onder meer: historici Adrian Perkasa en Louie Buana, schrijver Jan Brokken en Batik-expert Sabine Bolk.

VOORoudERS

Ze waren de belangrijkste spirituele autoriteiten in Indonesië: de voorouders. Ze zorgden voor een goede oogst, rijkdom en bescherming tegen ziekte of oorlog. Maar ook de dood lag in hun handen. De levenden eerden hen met allerlei rituelen. Voorouderverering leeft ook vandaag de dag nog in Indonesië, weliswaar is dat nu minder prominent.

In de tentoonstelling is een indrukwekkende collectie voorouderbeelden uit Nias (een eiland bij Sumatra) te zien. Met hun frontale houding en indrukwekkende hoofdtoeien stralen ze kracht uit. Ze hadden dan ook een belangrijke rol als intermediair tussen de levenden, de doden en de goden. Ook is er een gouden hoofdtooi te zien. De verticale

varenbladen met bloemen en de horizontale staaf met ronde plaatjes houden elkaar in evenwicht, net als de kosmische eenheid. Ze staan symbool voor hemel en aarde, de bovenwereld en de onderwereld, mannelijk en vrouwelijk, dood en leven. Adellijke vrouwen en priesters op Nias droegen zo'n hoofdtooi tijdens ceremonies voor voorouders, oogst- of huwelijksfeest. Getoond wordt ook het manuscript *La Galigo*, een bruikleen van de Universiteit Leiden. Het is het eerste deel van het langste epos ter wereld en vertelt over de ontstaansmythe van de Boeginezen (zeevaarders) uit Zuid-Sulawesi. Het manuscript behoort tot Unesco Werelderfgoed.

Dodenrituelen

De dodenrituelen na het overlijden zijn belangrijk. Ze bevestigen de overledenen in hun nieuwe status als voorouder. Mensen die veel hebben betekend voor de familie en de samenleving krijgen zo een plek in de collectieve herinnering. Er zijn verschillende tradities voor dodenrituelen in Indonesië, zoals het oprichten van monumenten, voorouderbeelden en huisaltaren. De komst van de islam en het christendom heeft invloed gehad op de rituelen: nieuwe en oude gebruiken zijn vermengd.

In de tentoonstelling worden verschillende objecten getoond die tijdens dodenrituelen gebruikt worden, waaronder een 'toverhoorn' (1800-1844) en een 'wichelboek' (voor 1888). Deze gebruikte een priester bij verschillende rollen: als bemiddelaar tussen voorouders en levenden, ceremoniemeester bij plechtigheden, genezer en vraagbaak voor talloze kwesties. Ook zijn er diverse gouden sieraden te bewonderen zoals diverse gouden oorhangers waarin het omega-teken te herkennen is als metafoor voor het einde van het leven.

Molukken

Op de Molukken spelen de voorouders van oudsher een belangrijke rol, maar sinds de bekering van velen tot het christendom zijn veel beelden vernietigd, geroofd of verhandeld. Tegenwoordig spelen de beelden geen religieuze rol meer, maar ze blijven een tastbare band vormen met het verleden. Te zien is een twee meter hoge 'hemelgod' (1919) waarin de hemelse godheid en de aardgodin verenigd zijn. Alle leven op aarde komen hieruit voort volgens de bewoners van Rotnama in de Zuidwest-Molukken.

Papua

In Nieuw-Guinea zijn voorouders een bron van kracht en identiteit. De rituelen rondom de dood zijn belangrijke momenten van herdenken en vieren. De rituelen zorgen ervoor dat de doden onze wereld kunnen verlaten, waarna de rouwperiode kan worden afgesloten en de gemeenschap verder kan gaan met het dagelijks leven. Wel blijft er contact met de voorouders via verschillende voorwerpen, onder andere houten beelden. De tentoonstelling laat enkele voorbeelden zien.

Het thema 'Voorouders' komt tot stand met bijdragen van onder meer: historicus Louie Buana en de schrijvers Alfred Birney, Sylvia Pessireron en Marion Bloem.

REVOLUSI

'Kami bangsa Indonesia dengan ini menjatakan kemerdekaan Indonesia'

'Wij, het volk van Indonesië, roepen hierbij de onafhankelijkheid van Indonesië uit'

Als de nationalistische leider Sukarno deze woorden op 17 augustus 1945 uitspreekt, is de *Republik Indonesia* onafhankelijk. De rood-witte vlag wordt gehesen, die 's nachts in allerijl door Sukarno's vrouw is genaaid. Het is twee dagen na de Japanse capitulatie die een einde maakt aan de Tweede Wereldoorlog in Azië. Na meer dan drie eeuwen bezetting is Indonesië los van Nederland. Honderden mensen juichen de vrijheid toe met de kreet *Merdeka*, vrijheid. 17 augustus is in Indonesië een nationale feestdag: *hari kemerdekaan*, onafhankelijkheidsdag.

Na het uitroepen van de onafhankelijkheid - *Proklamasi* - wordt Sukarno benoemd tot president en Mohammad Hatta tot vicepresident. Nederland erkent de onafhankelijkheid niet en een bloedige oorlog volgt. Pas na grote internationale druk erkent de Nederlandse regering eind 1949 de Indonesische soevereiniteit. Met uitzondering van westelijk Nieuw-Guinea dat Nederland pas in 1962 'overdraagt' aan Indonesië. In 2020 biedt koning Willem-Alexander namens de Nederlandse regering excuses aan en betuigt hij spijt van 'de geweldsontsporingen van Nederlandse zijde' die tijdens de onafhankelijkheidsoorlog zijn gepleegd.

Revolusi in de kunst

Kunst is een politiek instrument waarmee Indonesische onafhankelijkheidsidealen worden verspreid. Kunstenaars beelden niet alleen de positieve kanten van de revolutie uit - zoals kameraadschap, vrijheidsdrang en strijd lust - maar ook het geweld, verdriet en de vernietiging. Kusuma Affandi (1907-1990) ontwerpt posters die oproepen tot verzet. Hij staat in nauw contact met de politieke top van de Republiek. Zo ontbijt hij elke zondag, op uitnodiging van Sukarno, in het presidentiële paleis. In de tentoonstelling is een aantal werken van Affandi te zien, waaronder een zelfportret uit 1948 getiteld *Ontevreden Stemming* (collectie Wereldmuseum) en het schilderij *Gevangen Spion* (1947) uit de collectie van het Affandi Museum in Yogyakarta. Op het laatstgenoemde werk is een jongen te zien die ineengedoken op de grond zit. Affandi heeft gezien hoe hij aan het front door Indonesiërs in elkaar wordt geslagen omdat hij ervan wordt verdacht een 'spion van de vijand te zijn'. Het gaat Affandi er niet om of de jongen schuldig is of niet. Hij wil het menselijk leed in tijden van oorlog laten zien.

Affandi, *Captured spy*, 1947. Met dank aan Affandi Museum.

Onafhankelijkheidsoorlog

Het antwoord van Nederland op het uitroepen van de Indonesische onafhankelijkheid is een gewelddadige poging tot herovering. De twee grootste militaire aanvallen - destijds eufemistisch 'politieacties' genoemd - monden uit in een bloedige oorlog. In de onafhankelijkheidsoorlog die losbarst, laten nationalistische Indonesische jongeren zich gelden. Een deel van hen volgt tijdens de Tweede Wereldoorlog een Japanse militaire training, gericht op verheerlijking van militair geweld en haat tegen Europeanen. Deze jongeren - pemuda's - willen een onafhankelijk Indonesië. Ook het leger van Sukarno biedt verzet tegen de Nederlandse invasie en probeert bruggen en andere infrastructuur te ontmantelen. Burgers lijden ook zwaar onder het geweld. Deze gewelddadige periode wordt verderop in de tekst nader toegelicht.

De elfjarig jongen Muhammad Toha schildert het strijdtoneel. Vier schilderijen van hem zijn te zien. Uit het NEFIS-archief (onderdeel van het Nationaal Archief) worden verschillende documenten getoond. Het zijn onder meer eigen verslagleggingen van de Nederlandse inlichtingendienst die de huiveringwekkende werkwijze van de organisatie illustreren.

Informatieoorlog

In pamfletten, posters en spandoeken wordt de boodschap van de revolutie verspreid. Maar dat is niet één boodschap. Er zijn verschillende stromingen - onder andere het republikeinse leger (TNI), communisten, islamitische strijders en pemuda's - elk met een eigen missie. De pamfletten en propagandaposters die in de tentoonstelling getoond worden zijn facsimile's; de originelen worden bewaard in het Nationaal en NEFIS-archief. De militaire inlichtingendienst neemt in hun jacht op informatie over de Indonesische 'vijand' allerlei stukken in beslag die mee naar Nederland genomen worden. Zo komen ze uiteindelijk in het NEFIS-archief terecht. Naar verwachting adviseert de Raad voor Cultuur dit najaar over de mogelijke teruggave van dergelijke archiefstukken aan Indonesië. Hoewel het advies nog onbekend is, kiest De Nieuwe Kerk voor het tonen van facsimile's omdat de rechthebbenden van de originelen exemplaren onbekend zijn. De posters worden getoond in de historische context van de onafhankelijkheidsstrijd; ze getuigen als directe bron van de uitroepen van de Indonesische onafhankelijkheidsstrijders.

Geweld

Op 15 augustus 1945 capituleert Japan en komt er een einde aan de Tweede Wereldoorlog in Azië. Twee dagen later roept Sukarno de Republiek uit. Als in september dat jaar Britse en enkele Nederlandse troepen arriveren, breekt er op verschillende plekken geweld uit. Indonesische militante groepen vallen (Indo-) Europeanen, Chinezen, Molukkers en leden van de plaatselijke bestuursadel aan die met de Japanners hebben samengewerkt. Ook Indonesiërs die ervan verdacht worden loyaal te zijn aan Nederland zijn slachtoffer van geweld. De Republikeinse regering heeft geen macht over de gewapende revolutionaire groepen. Veel ex-geïnterneerden uit voormalig Japanse interneringskampen blijven uit veiligheidsoverwegingen in het kamp. In Nederland wordt deze gewelddadige periode - die tot oktober 1946 duurt - vaak de bersiap genoemd.

Bersiap betekent 'wees paraat' en 'geeft acht'. De term werd destijds door Indonesische paramilitaire groepen gebruikt als strijdkreet of commando, maar de term wordt in Indonesië zelf niet gebruikt om het geweld tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd aan te duiden. Het gebruik van deze term is onderhevig aan felle discussie. Organisaties als het Comité Nederlandse Ereschulden, dat opkomt voor slachtoffers van Nederlands kolonialisme, vinden de term racistisch en beledigend voor Indonesiërs. Andere organisaties, zoals de Federatie Indische Nederlanders, zijn van mening dat het niet gebruiken van deze term het geweld in die periode tegen de Indische Nederlanders bagatelliseert. In de tentoonstelling wordt de term en de actuele discussie toegelicht in de audiotour.

Het thema 'Revolusi' komt tot stand met bijdragen van onder meer: schrijver Amir Sidharta, redacteur Feba Sukmana en historici Hans Goedkoop en Anne-Lot Hoek.

DE TWEDE WERELDOORLOG EN DE JAPANESE BEZETTING

Op 8 maart 1942 capituleert het voormalig Nederlands-Indië aan Japan en begint de Japanse bezetting van Indonesië. De Japanners stellen het Nederlandse koloniale bestuur buiten werking en Nederlands-Indië houdt feitelijk op te bestaan. De 65.000 leden van het KNIL worden gevangengenomen en 100.000 Nederlandse burgers worden vastgezet in kampen. De omstandigheden zijn erbarmelijk slecht en er komen duizenden mensen om het leven. Ook de Indonesische bevolking lijdt onder de Japanse bezetting. Romusha's (Indonesische dwangarbeiders) worden onder onmenselijke omstandigheden ingezet als arbeidskracht in de Japanse oorlogsindustrie. Naar een schatting van de Indonesische regering zijn er in deze oorlogsjaren rond de vier miljoen mensen omgekomen, vooral veroorzaakt door hongersnood. In samenwerking met Museum Sophiahof in Den Haag komen in de tentoonstelling ooggetuigen en familieleden met diverse Indonesische achtergronden aan het woord. Zij vertellen over de oorlog, de Japanse bezetting en de kampen.

VERZET

Het verzet tegen de Nederlandse overheersing en de strijd voor zelfbeschikking speelt al eeuwenlang. In de 19de eeuw is het protest vooral nog regionaal en lokaal, maar met de opkomst van het nationalisme in de 20ste eeuw krijgt de strijd voor een onafhankelijk Indonesië ook een nationaal karakter.

Bahasa Indonesia

Afgevaardigden van verschillende jongerenorganisaties uit de hele archipel komen op 28 oktober 1928 in Batavia bij elkaar voor een congres. Er bestaan honderden verschillende talen, handschriften en dialecten in Indonesië. Op het congres roepen de jongeren het 'Bahasa Indonesia' een taal gebaseerd op het Maleis uit tot de taal van een toekomstig onafhankelijk Indonesië. De jongeren leggen ook een historische eed af, de 'Sumpah Pemuda': één land ('Satu Nusa'), één volk ('Satu Bangsa') en één taal ('Bahasa Indonesia'). Het congres wordt afgesloten met het zingen van het nieuwe nationale volkslied, 'Indonesia Raya'. Dit is nog altijd het volkslied van Indonesië. Het is een historisch moment waarop de wens van nationale eenheid in de archipel wordt uitgesproken.

Nationale Heldendag

Op 10 november viert Indonesië de Nationale Heldendag: 'Hari Pahlawan'. Op die dag worden de verzetsstrijders van Indonesië herdacht. De titel 'Pahlawan Nasional Indonesia' (Nationale Held van Indonesië) wordt gegeven aan personen na hun dood, ook uit een ver verleden die de Indonesische staat en maatschappij een buitengewone dienst hebben bewezen. De tentoonstelling laat op deze plek 36 portretten van verzetsstrijders zien.

Verzet in de 19de eeuw

Het koloniale leger komt voortdurend in actie om opstanden te onderdrukken. Tussen 1817 en 1822 zijn er bijvoorbeeld opstanden op West-Java, de Molukken en Sumatra. Bekend zijn twee bloedige oorlogen – de Java-oorlog en de Aceh-oorlog – waarin de bevolking onder leiding van verzetsstrijders prins Diponegoro en Teuku Umar in opstand komt tegen de koloniale regering. Toch verstevigt Nederland het gezag in de gehele archipel met harde hand, ten koste van vele doden.

Aceh-oorlog (1873-1914)

Wat later de Aceh-oorlog is gaan heten, is feitelijk een reeks van oorlogen tussen 1873 tot 1914, in en rondom Aceh. Het overgrote deel van de bevolking weigert zich aan het koloniale bewind te onderwerpen. Het geweld gaat door onder verschillende generaals van het koloniale leger die er maar mondjesmaat in slagen het gebied onder controle te krijgen met behulp van grote moordpartijen en het systematisch platbranden van kampongs (nederzettingen). De wreedheden begaan door het KNIL, maar ook van de kant van de opstandelingen in Aceh, leiden tot felle discussies tussen voor- en tegenstanders. In de tentoonstelling is een islamitische schouderdoek te zien. Het dragen daarvan staat symbool voor protest. Ook te zien is een jas van Teuku Umar (1854-1899).

Java-oorlog (1825-1830)

Babad Dipa Nagara, 1866. Collectie Bibliotheek Universiteit Leiden.

De leider van de Java-oorlog, prins Diponegoro, is een geliefde verzetsstrijder. In 1825 verplaatst het koloniaal bestuur een heilig graf op het grondgebied van de prins om een weg aan te leggen. Dit is een van de belangrijke aanleidingen tot een heftige oorlog, die een heilig karakter krijgt. Diponegoro krijgt steun van een belangrijk deel van de Javaanse adel en is populair bij het volk. De oorlog is berucht geworden door de vele slachtoffers en de verraderlijke gevangenneming van Diponegoro tijdens de vredesonderhandelingen. Hij werd hiervoor uitgenodigd en vervolgens werd hij gevangengenomen en verbannen. In de tentoonstelling is een rijk gedecoreerd manuscript te zien waarin een verslag van de strijd, vanuit het perspectief van Diponegoro, staat omschreven. Het bruikleen van de Universiteit Leiden behoort tot Unesco Werelderfgoed.

Vrouwen in het verzet

De tentoonstelling laat zien dat er ook veel vrouwen in het verzet zaten. Een van hen is de Molukse vrijheidsstrijder Martha Christina Tiahahu (1800-1818). Zij nam deel aan de opstand van 'Pattimura' tegen het Nederlandse gezag. Raden Adjeng Kartini (1879-1904) is een Javaanse voorvechtster van vrouwenemancipatie. Haar geboortedag is een officiële feestdag. Van Kartini zijn in de tentoonstelling brieven te zien. Ook wordt het leven van Tjut Nja Dinj (1848-1908) belicht, de vrouw van Teuku Umar. Zij leidt 25 jaar lang grote guerrillatroepen in verzet tegen de Nederlanders.

Het thema 'Verzet' komt tot stand met bijdragen van onder meer: schrijver Thom Hoffman en historicus Anne-Lot Hoek.

REPUBLIK INDONESIA

Een belangrijke gebeurtenis voor president Sukarno is de Bandungconferentie in 1955. Samen met de Indiase premier Nehru neemt Sukarno het initiatief. Aziatische en Afrikaanse naties die kort ervoor onafhankelijk zijn geworden, komen samen. Het is een groots en historisch moment waar belangrijke afspraken worden gemaakt over het stimuleren van economische en culturele samenwerking en het bieden van weerstand aan (neo)kolonialisme.

Regime Suharto

In 1965 wordt een staatsgreep door linkse militairen door generaal Suharto neergeslagen. Er volgt een jacht op communisten en een massamoord waarbij naar schatting een half miljoen mensen omkomen. De communistische partij wordt verboden. In 1967 wordt Suharto benoemd tot president. Zijn regime noemt hij Orde Baru, De Nieuwe Orde. Die brengt het land in grote economische en sociale ontwikkeling, maar er is ook sprake van onderdrukking en corruptie.

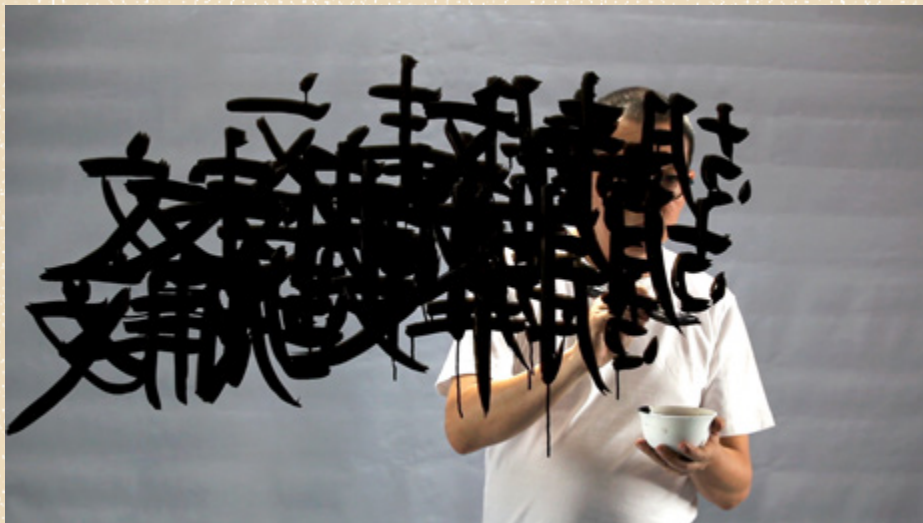
Eerste staatsbezoek

In 1970 brengt Suharto een bezoek aan Nederland. Het jaar daarop bezoekt koningin Juliana als eerste Nederlandse vorstin Indonesië. Zij wordt hartelijk en gastvrij ontvangen. Het bezoek markeert het begin van betere verhoudingen tussen Nederland en de voormalige kolonie. In de tentoonstelling is een tekening te zien van de bekende kunstenaar Agus Djaya (1913-1994) van het staatsbezoek van Juliana en Bernhard in 1971. Recentelijk geschonken aan het Wereldmuseum.

Reformasi

Corruptie van het regime Suharto wordt lang getolereerd, tot in 1997 een monetaire crisis uitbreekt. Studenten eisen politieke, economische en juridische hervormingen en het vertrek van president Suharto. Er zijn plundersingen en brandstichtingen. Vooral de Chinese gemeenschap wordt hiervan slachtoffer. Uiteindelijk treedt Suharto af. Vicepresident Habibie volgt hem op en voert tijdens de Reformasi democratische hervormingen door.

FX Harsono, *Writing in the rain*, 2011. Met dank aan de kunstenaar.

In de tentoonstelling is een hedendaags videokunstwerk van FX Harsono te zien, *Writing in the rain* (2011). Langzaam verregent de naam van FX Harsono die hij met een grote kwast in inkt schrijft op het glas. Het is een krachtige verbeelding van verlies, herinnering en de voortdurende strijd voor het behoud van de eigen Chinese identiteit. Tijdens het regime van Suharto moest iedereen met een Chinese achtergrond zijn of haar naam veranderen in een Indonesische naam. Ook is er werk te zien van de hedendaagse kunstenaar Octora (1982), *My Dear Gentleman - Oh Insignia!* (2015). Het zijn uniformen die transparant lijken, maar gemaakt zijn van ijzergaas en messing, compleet met eretekens. Het is een cynische verwijzing naar de betekenis van bescherming en de uniformen staan symbool voor het gebruik van geweld in naam van de bescherming van het volk.

Het thema 'Republiek Indonesia' komt tot stand met bijdragen van onder meer: Indonesië-deskundige Nico Schulte Nordholt. Ook horen we de stem van schrijver Pramoedya Ananta Toer die gevangen werd genomen door Suharto.

INDONESIË EN NEDERLAND

Ruim drie eeuwen lang delen Indonesië en Nederland een intensieve geschiedenis. Eind zestiende eeuw komen de eerste Nederlanders naar de archipel op zoek naar specerijen als nootmuskaat, peper en kruidnagel. Verenigd in de roemruchtige Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) verwerven zij handelsmonopolies door geweld, oorlog, moord, dwang en diplomatie. De meeste inwoners van de archipel merken in eerste instantie nauwelijks iets van de aanwezigheid van de Nederlanders. Tot in de 19de eeuw, als zij met talloze oorlogen en geweld het gezag uitbreiden.

Handel en geweld

De VOC bouwt in de 17de eeuw een enorm internationaal handelsnetwerk op, met hulp van een eigen leger. De compagnie beschouwt Azië als een groot 'win- en handelsgewest'. De tentoonstelling laat zien hoe de Nederlanders te werk gaan; zij nemen met bruto geweld de macht en de handel over. Aan de hand van een 18de-eeuwse prent *Gezicht op Banda* wordt een gruwelijk verhaal verteld. In opdracht van Jan Pieterszoon Coen vermoordt een VOC-leger naar schatting 14.000 inwo-

Jan Brandes, *Silhouetportret van Bietja*, 1780-1785. Papier, potlood, inkt, 14,2×12,6 cm. Collectie Rijksmuseum.

ners van het eiland Banda omdat zij een Nederlands handelsmonopolie op nootmuskaat weigeren. Slechts 1000 Bandanezen overleven de genocide. Een deel van hen wordt tot slaaf gemaakt. Banda is op dat moment de enige plek waar deze noot groeit. In de tentoonstelling is een vergulde nootmuskaatnoot op verschroeid hout te zien van de Indonesische kunstenaar Titarubi (1968). Het werk staat symbool voor de keerzijde van de winstgevende handel in nootmuskaat: de genocide door de VOC op Banda om het monopolie op nootmuskaat te verkrijgen.

Slavernij in de Oost

Weinig mensen beseffen dat het Nederlandse slavernijverleden niet alleen de trans-Atlantische slavenhandel en slavernij betrof. In het voormalige Nederlands-Indië werden honderdduizenden tot slaafgemaakt, verhandeld en in slavernij gehouden. Het Nederlandse geschiedenisonderwijs over het slavernijverleden beperkt zich echter over het algemeen tot de West. Het feit dat de slavernij in de Oost (nog) geen plek heeft in het collectieve geheugen vormt de aanleiding voor De Nieuwe Kerk om een speciale rondleiding in samenwerking met schrijver Reggie Baay te ontwikkelen. De rondleiding *Slavernijverleden in de Oost* is niet alleen voor het vo en mbo, maar uitdrukkelijk voor alle bezoekers.

In de tentoonstelling worden de slavenhandel en slavernij in de Oost belicht aan de hand van een aantal objecten. Er is een potloodtekening (1824) te zien van Si Matiara, een tot slaaf gemaakte vrouw uit Makassar (Zuid-Sulawesi). Ook zijn er twee 18de-eeuwse silhouetportretten te zien van de tot slaafgemaakte vrouwen Bietja en Flora, gemaakt door hun 'eigenaar' Jan Brandes. Deze twee portretten komen uit de collectie van het Rijksmuseum. Uit Stedelijk Museum Alkmaar is een 17de-eeuws schilderij van een welgestelde VOC-koopman - Wollebrand Geleynssen de Jongh - te zien. Op de achtergrond wordt pijnlijk de slavernij in beeld gebracht. Wie zijn die mensen achter De Jongh? Over hun naam, afkomst, familie of leeftijd tasten we in het duister. Zij zijn sober gekleed en alles wat zij doen, is ter meerdere eer en glorie van De Jongh. Ze houden de parasol - een symbool van autoriteit - boven zijn hoofd en dragen zijn kleding en sabel.

Gezag in de kolonie

Om over miljoenen Indonesiërs te kunnen regeren, richt het Nederlandse bestuur een dualistisch systeem in. Kort samengevat zijn er twee besturen: een voor de Europeanen en een voor de Indonesische bevolking die onder toezicht staat van het Europese bestuur. Aan het hoofd van het centrale bestuur staat de gouverneur-generaal, gevestigd in Batavia, het huidige Jakarta. Nederlands-Indië wordt verdeeld in residenties met een Nederlandse resident aan het hoofd. Deze resident werkt samen met een Indonesische regent voor het 'inlandse bestuur' en met een assistent-resident voor het 'Europees bestuur'. Aan de hand van verschillende portretten en objecten als geschenken, wordt het koloniale bestuur - en ook de koloniale samenleving - toegelicht en in beeld gebracht. Zo is er een portret te zien van de Javaanse prins Mangkunegara VII (1922) door Isaac Israëls - uit de collectie van het Frans Hals Museum. Het cultuurstelsel wordt uitgelegd aan de hand van een portret van gouverneur-generaal Johannes van den Bosch. Hij voert in 1830 het nieuwe belastingsysteem in waarmee boeren nu ook een deel van hun grond moeten bebouwen met exportgewassen die in Europa hoge winsten opleveren, zoals koffie en indigo. Ook Multatuli komt hier aan bod.

Isaac Israëls, *Portret van Pangeran Adipati Ario Praboe Mankoenegara VII*, 1922. Collectie Frans Hals Museum. Foto: Thijs Quispel.

Het thema 'Indonesië en Nederland' komt tot stand met bijdragen van onder meer: historicus en cultuuractivist Hilmar Farid, erfgoed specialist Hasti Terakat, onderzoeker Adieyatna Fajri en schrijvers Thom Hoffman en Alfred Birney.

Mijn tijd

In het slotthema van de tentoonstelling staat het huidige Indonesië centraal en komen de jongere generaties aan het woord. Zij spreken hun wensen uit voor de toekomst van het land, omringd door hedendaagse kunstenaars die met hun werk reflecteren, bekritisieren, maar ook perspectief bieden. Te zien is een indrukwekkende hedendaagse collectie wajangpoppen van Eko Nugroho (1977). Een van de bekendste kunstenaars uit zuidoost-Azië die levendige en speelse kunstwerken maakt die beïnvloed zijn door de Javaanse cultuur en het dagelijks leven. Ook is er een videokunstwerk met als thema nationalisme van Nadiah Bamadhaj (1968) te zien. Van Citra Sasmita (1990) is een indrukwekkend werk te zien waarin de rol van de vrouw in de Balinese samenleving - door de ogen van de kunstenaar - wordt verbeeld.

Het thema 'Mijn tijd' komt tot stand met bijdragen van onder meer: historicus en conservator Sadiah Boonstra en Abigail Limuria, co founder van What Is Up Indonesia.

DE GROTE INDONESIË TENTOONSTELLING

SELECTIE HEDENDAAGSE KUNST

Alfiah Rahdini, *Sailor Moonah #2*, 2022.
Glasvezel, 190×120×120 cm, ARTJOG MMXXII.

ALFIAH RAHDINI

1990

Met dank aan de kunstenaar.

Beeldhouwkunstenaar Rahdini stelt met haar werk niet alleen stereotypen ter discussie, maar wil middels kunst ook de dialoog aangaan over de positie van de moslimvrouw in het huidige Indonesië. Tegelijkertijd onderzoekt ze wat het betekent om een krachtige en mondige moslima te zijn. De sculpturen van Rahdini verbeelden hoop vanuit de jonge moslimgeneratie in het land.

Alfiah Rahdini, *Sri Naura Paramita* (2021).
Met dank aan de kunstenaar.

Sri Naura Paramita

2021

Het beeld toont een vrouw die op een yogamat mediteert en een hijab draagt. De lotustroon, een traditionele basis van boeddhistische beelden, herinnert ons eraan dat yoga, ooit een religieuze beoefening in het hindoeïsme en boeddhisme, nu wereldwijd wordt erkend als sport. Rahdini wil met dit beeld het dragen van een hijab, tijdens een alledaagse bezigheid, normaliseren. In dit werk komt de boeddhistische cultuur samen met die van de islam.

Dit kunstwerk verwelkomt de bezoekers in de tentoonstelling

Sailor Moonah #2

2022

Dit levensgrote beeld van een moslimvrouw is krachtig. We zien een zelfverzekerde vrouw die van het leven geniet en niet bang is om haar eigen identiteit te laten zien. Het beeld is onderdeel van een reeks die meestal bewust in de openbare ruimte tentoongesteld wordt. Rahdini wil daarmee de dialoog over de positie van moslimvrouwen in de maatschappij stimuleren.

Te zien in het thema *Legendarische rijken*

Alfiah Rahdini, *Sailor Moonah #2* (2022).
Met dank aan de kunstenaar.

MANGMOEL

1984

©Courtesy of Studio Mogus

Mangmoel wil met zijn werk mensen aanzetten om meer respect voor de natuur en voor elkaar te hebben. Zijn bonte, gebreide en gehaakte creaties staan symbool voor de wonderschone natuur die wordt bedreigd. De felle kleuren staan in schril contrast met de werkelijkheid, want de koraalriffen verliezen juist al hun kleur.

LUNA 9

2023

Een uitbundige fantasiewereld vol bontgekleurde planten en koralen. Mangmoel speelt met zijn installatie in op het menselijk verlangen naar een mooie plek waar je veilig voelt. Zijn werk – dat hij vaak uit afval of gerecycled materiaal maakt – staat in het teken van de wereldwijde klimaatproblemen.

Te zien in het thema *Nusantara*

Mangmoel, *LUNA 9* (2023).
©Courtesy of Studio Mogus.

ARI BAYUAJI

1975

Met dank aan de kunstenaar.

Bayuaji verzamelt gevonden voorwerpen van over de hele wereld voor zijn kunstinstallaties. Het zijn veelal voorwerpen die onderwerpen uit het dagelijks leven van verschillende culturen verbeelden. Bayuaji wil met zijn werk diverse actuele kwesties aankaarten.

One eye Rangda

2023

Het werk bestaat voor 70% uit plastic touwen van visnetten die in de Balinese mangroves gevonden zijn. *Rangda* maakt onderdeel uit van het project *Weaving the Ocean*. Ook staat *Rangda* bekend als incarnatie van *Calon Arang*, een heks uit Javaanse en Balinese folklore. Zij vertegenwoordigt de moeilijke tijden tijdens de pandemie.

Te zien in het thema *Nusantara*

Ari Bayuaji, *One eye Rangda* (2023). Met dank aan de kunstenaar.

FX HARSONO

1949

Een van de meest gerespecteerde hedendaagse kunstenaars van Indonesië die voortdurend de rol van de kunstenaar in de samenleving - in relatie tot de geschiedenis - onderzoekt. Tijdens Suharto vormden zijn installaties krachtige daden van protest tegen de onderdrukkingen van de regering.

FX Harsono
(-/A.Kurniawan Ulung)

Writing in the rain

2011

In dit videokunstwerk verregent langzaam de naam van FX Harsono die hij met een grote kwast in inkt op het glas schrijft. Het is een krachtige verbeelding van verlies, herinnering en de voortdurende strijd voor het behoud van de eigen Chinese identiteit. Tijdens het regime van Suharto moest iedereen met een Chinese achtergrond zijn naam veranderen in een Indonesische naam. Dat ging ten koste van de eigen identiteit als persoon en van de connectie met de Chinese culturele achtergrond.

Te zien in het thema *Republik Indonesia*

FX Harsono, *Writing in the rain* (2011).
Met dank aan de kunstenaar.

Foto ©Courtesy of the artist and Studio Kalahan

HERI DONO

1960

Kunstenaar Heri Dono maakt indrukwekkend werk met behulp van eenvoudige materialen. Hij laat zich onder andere inspireren door traditionele, Javaanse wajang. Meestal doet hij dat middels een hedendaagse interpretatie van traditionele technieken en legt hij op ingenieuze wijze de nadruk op sociaal-politieke kwesties.

Melawan Kapten Tak

2008

Het schilderij laat een VOC-officier zien, kapitein Francois Tack, die wordt gedood in het Mataram Paleis in Kartasura. Heri Dono laat met dit oude verhaal zien dat Indonesië veerkrachtig is geweest ten opzichte van de koloniale bezetter.

Te zien in het thema *Verzet*

Heri Dono, *Melawan Kapten Tak* (2008). Met dank aan de kunstenaar.

Foto © Andreas Erwin

TIMOTEUS ANGGAWAN KUSNO

1989

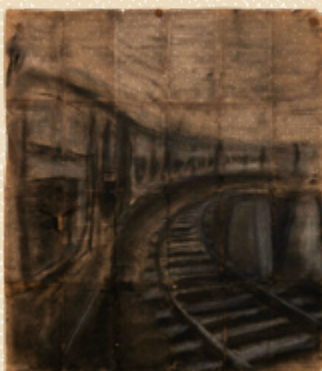
Kusno is beeldend kunstenaar, onderzoeker en filmmaker. Zijn werk onderzoekt de blijvende effecten van het kolonialisme door middel van installaties, tekeningen en bewegende beelden. Kusno geeft op krachtige wijze een hedendaagse interpretatie van het koloniale verleden.

In A Landscape: Our Beautiful Indies

2019

Deze serie houtskooltekeningen op papier tonen gefragmenteerde herinneringen van mensen uit het voormalig Nederlands-Indië. Met houtskool en oude afbeeldingen probeert Kusno hun angst en onzekerheid te verbeelden en hun verhalen weer te geven, als echo's van een pijnlijk verleden.

Te zien in het thema *Indonesië en Nederland*

Timoteus Anggawan Kusno, *In A Landscape: Our Beautiful Indies* (2019). Met dank aan de kunstenaar.

NADIAH BAMADHAJ

1968

Een rode draad in het oeuvre van Bamadhaj is haar oprechte betrokkenheid, gevoel voor rechtvaardigheid en aandacht voor de medemens. Haar kunstwerken gaan veelal over gemarginaliseerde gemeenschappen, hun geschiedenissen en sociaal-politieke onderwerpen.

Foto @Vivien Poly

Terpesona dengan kegelisahan

2022

Bamadhajs videokunstwerk bevat romantische teksten, maar het wordt gezongen door militairen. Het werk gaat over nationalisme, en tegelijkertijd over het gevoel van angst. Het werk draagt bij aan de bewustwording van vrouwenemancipatie in Indonesië.

Te zien in het thema *Mijn tijd*

Nadiah Bamadhaj, *Terpesona dengan kegelisahan* (2022). Met dank aan de kunstenaar.

CITRA SASMITA 1990

Citra Sasmita, *Timur Merah Project VII: The Garden of Earthly Delights* (2021). Met dank aan de kunstenaar

Sasmita richt zich met haar werk op het ont-rafelen van mythes en misvattingen binnen de Balinese cultuur. De positie van de vrouw speelt een belangrijke rol in haar werk.

Timur Merah Project VII: The Garden of Earthly Delights

2021

In de oude Balinese teksten is de positie van de vrouw ondergeschikt. Sasmita verandert en herschrijft de oude verhalen en geeft vrouwen de hoofdrol. Ze creëert haar eigen beeldtaal, geïnspireerd op de klassieke Balinese schilderkunst in Kamasan-stijl. Voor dit werk is zij geïnspireerd geraakt door *De Tuin der Lusten* (1480-1490) van Jeroen Bosch.

Te zien in het thema *Mijn tijd*

@Niskala Studio

©Regina Sari Dewi. Courtesy of Studio Eko Nugroho.

EKO NUGROHO

1977

Nugroho is een van de bekendste kunstenaars uit Zuidoost-Azië die levendige en speelse kunstwerken maakt die beïnvloed zijn door de Javaanse cultuur en het dagelijks leven.

Hidden Violence

2008

Een serie hedendaagse wajangpoppen waarin Nugroho het oude met het nieuwe laat versmelten. De kunstenaar heeft samengewerkt met lokale wajangmakers en ambachtslieden. Samen creëerden ze deze wajangserie waarin de personages deels mens zijn en deels machine. Nugroho laat met dit werk het potentiële geweld zien dat schuilgaat achter mensen.

Te zien in het thema *Mijn tijd*

Eko Nugroho, *Hidden Violence* (2008). Collectie Wereldculturen.

DE GROTE INDONESIË TENTOONSTELLING

IN SAMENWERKING MET

Isaac Israëls, *Portret van Pangeran Adipati Ario Praboe Mankoenegara VII*, 1922. Collectie Frans Hals Museum. Foto: Thijs Quispel.

Het team van De Nieuwe Kerk heeft met tal van personen en organisaties in Indonesië en Nederland samengewerkt. Deze tentoonstelling komt in co-creatie tot stand.

BRUIKLEENGEVERS

Stichting Atlas van Stolk
Affandi Museum
Collectie ABN Amro
Frans Hals Museum
RBINS
Koninklijke Verzamelingen
Museum Omniversum
Collectie Nationaal Archief
Nationaal Militair Museum
Wereldmuseum
Naturalis Biodiversity Center
Instituut voor Oorlogs-,
Holocaust- en Genocidestudies
Rijksmuseum
Stedelijk Museum Alkmaar
Universitaire Bibliotheken Leiden
Collectie Vrijheidsmuseum
Museum Catharijneconvent
Enz.

HEDENDAAGSE KUNSTENAARS

Alfiah Rahdini
Ari Bayuaji
Asha Darra
Auguste Soesatro
Citra Sasmita
Edward Hutabarat
FX Harsono
Heri Dono
Mangmoel
Mella Jaarsma
Nadiah Bamadhaj
Octora
Timoteus Anggawan Kusno
Toton

MET BIJDRAGE VAN

Abigail Limuria
Adrian Perkasa
Alfred Birney
Amir Sidharta
Anne-Lot Hoek

Benjamin Caton
Dido Michielsen
Feba Sukmana
Hans Goedkoop
Hasti Tarekat
Hilmar Farid
Jan Brokken
Jeftha Geluk
Jessica Manuputty
Jet Bakels
Kevin Kwee
Lina Sidarto
Louie Buana
Marion Bloem
Miko Flohr
Nico Schulte Nordholt
Rizky Kalebos
Sabine Bolk
Sadiah Boonstra
Sven Peetoom
Sylvia Pessireron
Thom Hoffman
Vanessa Oostijen
Enz.

PUBLICATIE

Ad van Liempt
Adieyatna Fajri
Anne-Lot Hoek
Arjan Onderdenwijngaard
Caroline Drieënhuizen
Dick Jansen
Dido Michielsen
Erik Somers
Fenneke Sysling
Francine Brinkgreve
Frido Ogier
Guus Veenendaal
Henk Schulte Nordholt
Henry Timisela
Jeroen Bos
Jet Bakels

Jim van der Meer Mohr
Kester Freriks
Mátyás Bittenbinder
Mirjam Shatanawi
Ni Made Frischa Aswarini
Ni Ketut Sudiani
Paul Brood
Pauline Broekema
Rémon van Gemeren
Ron Guleij
Sabine Bolk
Thom Hoffman
Vanja van der Leeden
Vincent Kuitenbrouwer

SLAVERNIJ IN DE OOST (EDUCATIE)

Reggie Baay

I.S.M. MUSEUM SOPHIAHOF

Han Grünewald
Insos Ireeuw
Helen Aponno
Nora Valk
Patricia Tjiook-Liem

ADVISEURS

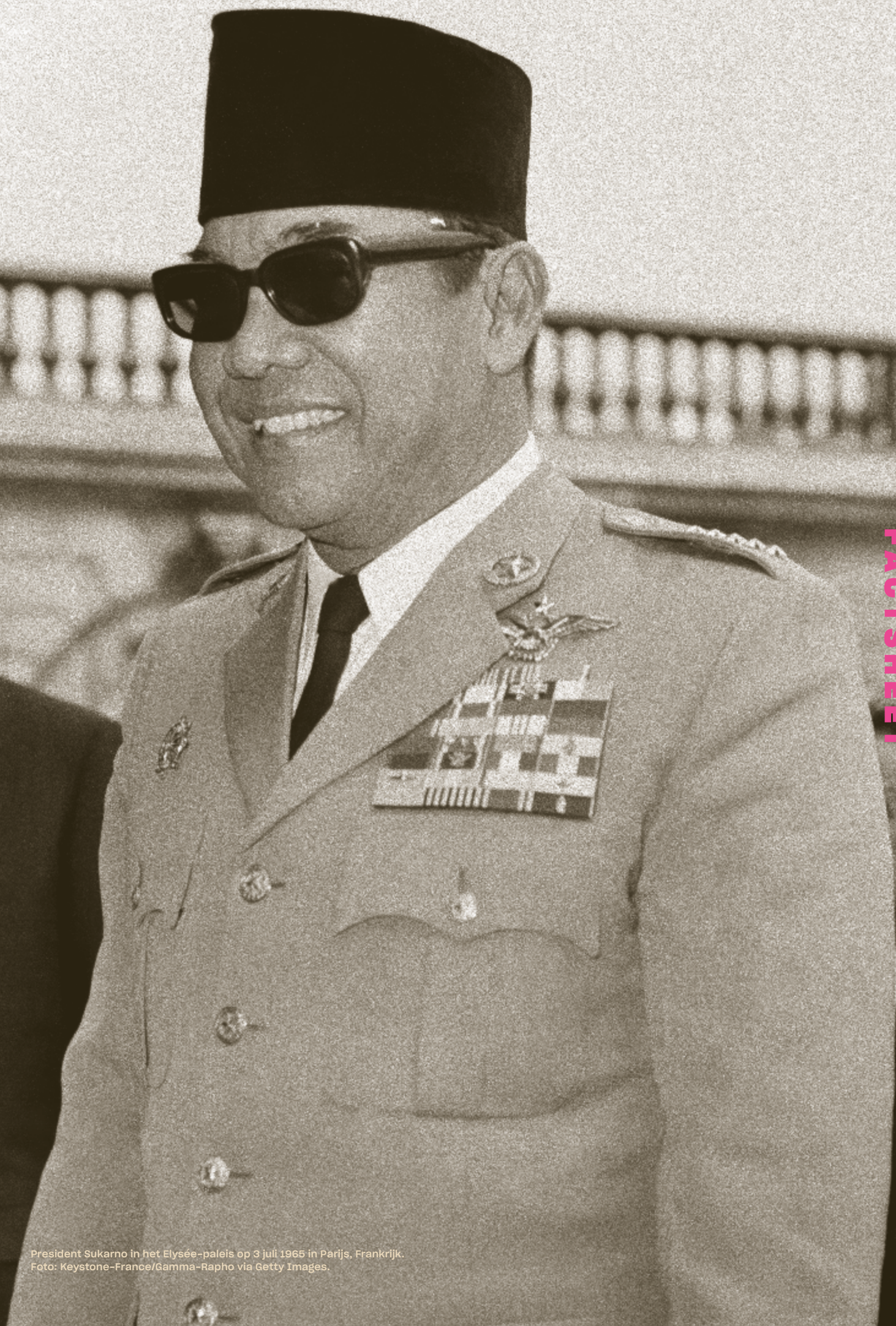
Anne Marie Woerlee
Bonnie Triyana
Francine Brinkgreve
Lany Pradjarahardja
Marjolein van Asdonck
Simone Berger
Culture Lab Consultancy
Enz.

ONTWERP

Caspar Conijn
Mariola Lopez Mariño
Roderik van der Weijden

Deze lijst kan van tijd tot tijd nog
aangevuld worden.

President Sukarno in het Elysée-paleis op 3 juli 1965 in Parijs, Frankrijk.
Foto: Keystone-France/Gamma-Rapho via Getty Images.

TENTOONSTELLING

De Grote Indonesië-tentoonstelling

DATUM

21 oktober 2023–1 april 2024

LOCATIE

De Nieuwe Kerk Amsterdam

OPEN

Dagelijks geopend 10–17 uur

FEESTDAGEN

Kijk voor actuele informatie op nieuwekerk.nl

TELEFOONNUMMER

020 638 69 09

WEBSITE

nieuwekerk.nl

PROGRAMMERING

Er wordt een uitgebreide programmering bij de tentoonstelling ontwikkeld. Zo worden er verschillende speciale avonden georganiseerd waarin bekende schrijvers als Reggie Baay, Thom Hoffman, Dido Michielsen en vele anderen verhalen over Indonesië vertellen. Meer informatie op nieuwekerk.nl.

MUSEUMSHOP

Open op tentoonstellingsdagen van 10–17 uur

CAFÉ-RESTAURANT

't Nieuwe Kafé, dagelijks open van 8:30–18 uur

RONDLEIDINGEN

Groepsbezoek is mogelijk na aanmelding. U kunt een van de professionele rondleiders van De Nieuwe Kerk boeken. Aanmelding en boeking via 020 626 81 68 of rondleidingen@nieuwekerk.nl

OPENBAAR VERVOER

10 minuten van Centraal Station
Trams: 2/4/11/12/13/14/17/24
Metro: Metro 52, halte Rokin (4–5 minuten lopen)

PARKEREN

Parkeergarages bij het Centraal Station, naast De Bijenkorf, op Rokin en op de Nieuwezijds Kolk

TOEGANKELIJKHEID

Het gehele gebouw is goed toegankelijk voor rolstoelen en rollators.

TOEGANGSPRIJZEN*

Voltarief (inclusief toeslag)	€22,50
Museumkaart (toeslag)	€3,00
Kinderen (t/m 11 jaar)	gratis
Jongeren (12 t/m 17 jaar)	€12,50
Studententarief	€12,50
CJP/Stadspas	€12,50
VriendenLoterij VIP-kaart	gratis
IAmsterdam City Card	gratis
ICOM	gratis
Vrienden	gratis
Groepstarief (v/a 10 personen)	€19,50

*Gratis audiotour bij uw entreebewijs.
Let op, prijzen zijn nog onder voorbehoud.

PUBLICATIES

Atlas van Indonesië
WBOOKS
ISBN 978 94 625 8573 7 | NUR 680
€ 29,95

FOUNDER

VriendenLoterij

MEDE MOGELIJK GEMAAKT DOOR

Mondriaan Fonds
Prins Bernhard Cultuurfonds
Nico Nap Foundation

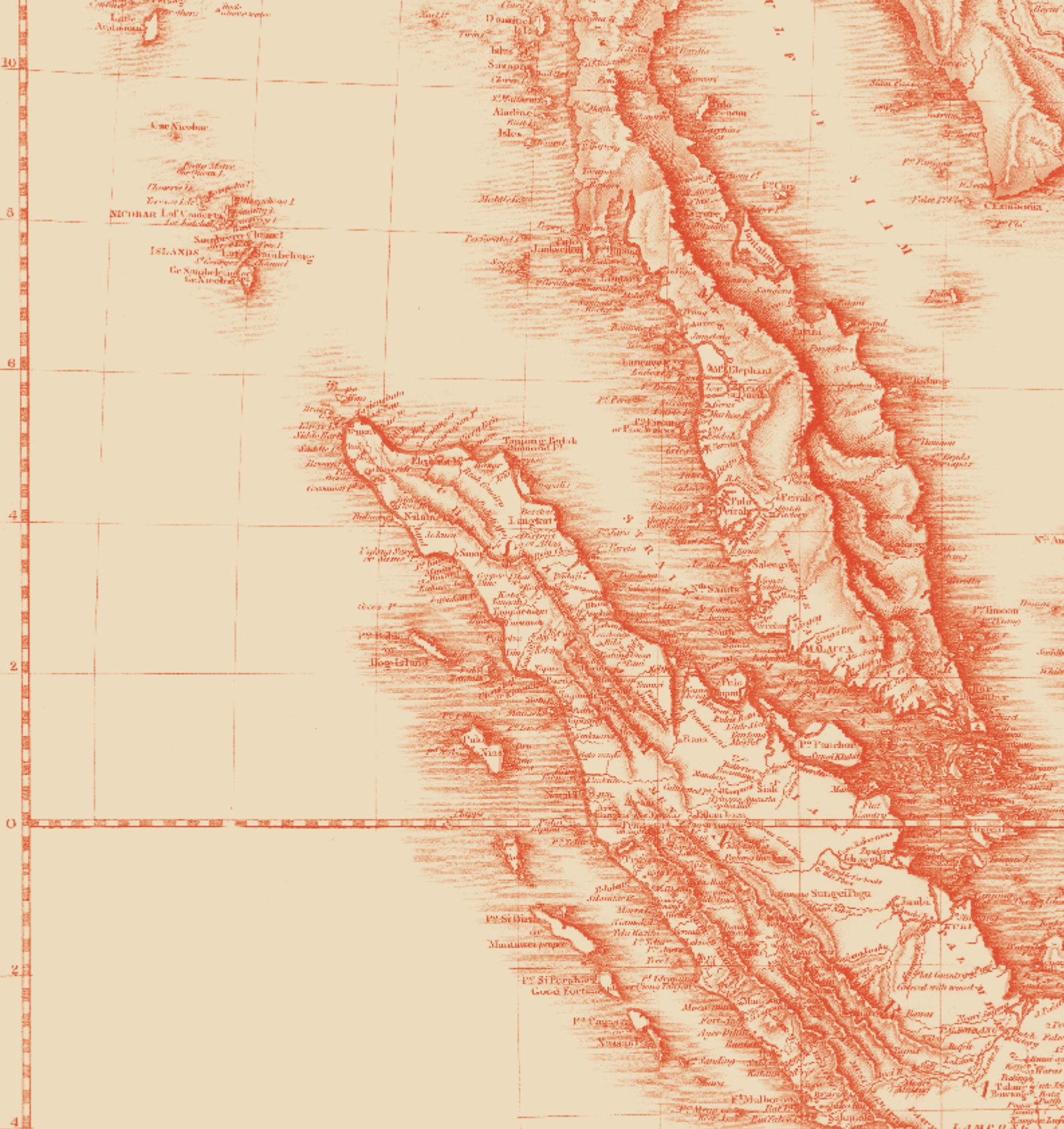
PARTNERS

Deloitte
SRC Reizen

MET DANK AAN

Grote Vrienden van De Nieuwe Kerk
Stichting Vrienden van De Nieuwe Kerk

CONTACT

Afdeling Pers & Marketingcommunicatie
Madeline van Vliet, Stella Kùçùksen
& Fleur Vroegindewey
+31(0)20 626 81 68
pressoffice@nieuwekerkerk.nl

ADRES

De Nieuwe Kerk
Dam, Amsterdam
nieuwekerkerk.nl